

Handboek Burgerschapsonderwijs

Handboek **Burgerschapsonderwijs** Voor het voortgezet onderwijs

Bram Eidhof

Met bijdragen van
Joska Kruijssen, Hester Radstake, Dieuwertje de Graaff,
Marieke van der Gaag en Eva Verschuur

Derde, geheel herziene druk

Amsterdam/Den Haag 2024

Inhoud

Een woord vooraf 9

Even voorstellen 13

Bram Eidhof

Burgerschapsonderwijs op het... Kalsbeek College locatie Bredius 15

Burgerschapsonderwijs op het... Haarlem College 17

Burgerschapsonderwijs op het... Dalton Den Haag 19

Burgerschapsonderwijs op de... Jorismavo 21

1 De relevantie van burgerschapsonderwijs 25

Bram Eidhof

Is het nodig om aan burgerschapsonderwijs te werken? 27

Wat gebeurt er in de maatschappij? 28

Waarom moet het onderwijs hier iets mee? 29

Doen we niet al genoeg aan burgerschapsonderwijs? 32

2 Wat is burgerschapsonderwijs? 35

Bram Eidhof

Wat is burgerschapsonderwijs precies? 37

Burgerschap in de Nederlandse context 46

3 Hoe ontwikkel je burgerschapsonderwijs? 51

Bram Eidhof

Overwegingen bij het ontwikkelen van onderwijs 53

Het ontwikkelmodel 54

Verschillen tussen scholen 55

Kan de sectie Maatschappijleer niet het burgerschapsonderwijs doen? 56

Welke randvoorwaarden zijn nodig voor ontwikkeling? 58

4 Een visie formuleren 61

Bram Eidhof

Orde in de chaos 63

De basis voor een visie op burgerschap: idealen en de realiteit 68

Een visie op burgerschapsonderwijs 73

Tot slot 81

5 Een doorlopende leerlijn ontwerpen 83

Bram Eidhof en Marieke van der Gaag

Waarom een doorlopende leerlijn voor burgerschap? 85

Wat is een doorlopende leerlijn? 86

Een doorlopende leerlijn ontwerpen 86

6 Burgerschapsonderwijs ontwerpen en geven 97

Bram Eidhof en Marieke van der Gaag

Voortbouwen op wat goed gaat 99

Constructieve afstemming 100

Ontwerpprincipes 101

Didactische samenhang 103

Op het niveau van de les 106

Basiswaarden van democratie en rechtsstaat 109

Onderwijs over diversiteit ontwerpen 110

Vragen die helpen bij de voorbereiding 112

Je bewust zijn van hoe je over diversiteit denkt 113

Lessen geven 114

7 Maatschappelijk uitdagende onderwerpen benutten voor burgerschapsonderwijs 119

Hester Radstake

De maatschappij komt de klas in. En dan? 121

Wat vraagt het van jou als docent? 123

Voorbereid of spontaan in gesprek over muo's 127

Reageren op extreme uitspraken van leerlingen 135

Beter worden in het benutten van muo's 139

8 Een schoolcultuur voor burgerschap 143

Joska Kruijssen, Marieke van der Gaag en Eva Verschuur

Wat is een schoolcultuur? 145

Schoolcultuur en burgerschap 146

Schoolcultuur voor burgerschap vastleggen in formeel beleid 149

Gedeelde waarden als basis, botsende waarden als oefenkans 149

Ruimte maken voor verschillen tussen mensen 150
Onderstroom verruilen voor een aanspreekcultuur 164
Oefenplaats: inspraak en invloed als leerkans voor burgerschap 168
Culturele uitingen die bijdragen aan participatie in een schoolcultuur voor burgerschap 174
Tot slot: waar begin je? Een stappenplan. 175

9 Een professionele cultuur voor burgerschap 177

Joska Kruijssen
Wat is een professionele schoolcultuur? 179
Wat zegt de wet hierover? 180
Wat is er nodig voor een professionele cultuur voor burgerschap? 181
Prioriteit en visie op burgerschap 181
Gedeeld kader én ruimte voor diversiteit in het team 184
Professionalisering 190
Inspraak en gedeeld leiderschap 193
Cultuur van aanspreekbaarheid en samenwerking 196
Tips voor de werkgroep 199
Aandachtspunten voor schoolleiders 201

10 Kwaliteitszorg: burgerschapsonderwijs evalueren 203

Bram Eidhof
De zin van evalueren 205
Manieren om te evalueren 207
Manieren om onderwijs verder te ontwikkelen 212
Tot slot: praktische tips voor verdere ontwikkeling 213

11 De kwaliteit van externe aanbieders beoordelen 215

Bram Eidhof
Externe aanbieder selecteren: wanneer, waarom, hoe? 217
Vragen en valkuilen bij 'bewezen effectief' 221
Algemene valkuilen bij externe aanbieders 222

Nawerk 227

Dankwoord 229
Over de auteurs 230
Noten 231

Een woord vooraf

Scholen vinden het al jarenlang een van de belangrijkste onderwijsdoelen: burgerschapsonderwijs. Ook politiek Den Haag heeft er hoge verwachtingen van. Leerlingen voorbereiden op hun rol in onze democratische samenleving is wat ons betreft een van de mooiste opdrachten van het onderwijs. Maar hoe doe je dat concreet? En hoe gaan we om met de dilemma's die je in de praktijk tegenkomt? Daar gaat dit boek over.

Het doel van dit handboek is drieledig. Ten eerste willen we scholen zoveel mogelijk in staat stellen om – binnen de kaders van de wet – zelf hun burgerschapsonderwijs vorm te geven en verder te ontwikkelen. Naar eigen inzicht, op basis van de onderwijsvisie en de waarden van de school. Ten tweede hopen we je daarbij werk uit handen te nemen, zodat je de schaarse ontwikkeltijd die je hebt – en laten we eerlijk zijn, die er vaak te weinig is – optimaal kan benutten. En ten derde is het onze intentie om burgerschapsonderwijs van hoge kwaliteit mogelijk te maken, met diepgang in het leren. Zodat leerlingen hun idealen leren kennen, begrijpen hoe onze samenleving werkt en weten hoe ze verschil kunnen maken. Want daar is het ons allemaal uiteindelijk om te doen: de leerling.

Om deze redenen is dit handboek op de concrete praktijk gericht en zowel op wetenschappelijke als op praktijkinzichten gebaseerd. Het bevat *good practices*, oefeningen, werkvormen en tips. We zijn ervan overtuigd dat scholen veel zelf kunnen, mits de randvoorwaarden op orde zijn: van het ontwerpen tot het evalueren van onderwijs, naar eigen inzicht en afgestemd op je eigen leerlingen. Dit handboek kan je daarbij ondersteunen. Hoewel er flinke verschillen zijn in ontwikkelfases van scholen ten aanzien van hun burgerschapsonderwijs, denken we dat dit handboek voor zowel beginnende als gevorderde scholen bruikbaar is. Werk je op een school waar het burgerschapsonderwijs nog in de kinderschoenen staat? Laat je dan niet ontmoedigen door de omvang van dit boek, pak het ontwikkelproces dan vooral stap voor stap aan en bepaal wat dit schooljaar haalbaar voor je is.

Een wens die helaas niet in vervulling is gegaan is om in dit boek ook aandacht aan het praktijkonderwijs en het VSO te schenken. We merken in samenwerkingen met

scholen uit deze onderwijstypes dat daar echt een eigen aanpak nodig is, ook al is dezelfde wetgeving van toepassing. Werk je op een school voor praktijkonderwijs of in het VSO? Dan is dit handboek nog steeds bruikbaar, maar heeft de vertaalslag naar je eigen praktijk wat meer voeten in de aarde.

De eerste twee edities van dit handboek zijn boven verwachting goed ontvangen. Door veel scholen in het voortgezet onderwijs en zelfs door docenten in het middelbaar beroepsonderwijs. Ook heeft de ontwikkelgroep die zich met de herziening van het curriculum bezighield de definitie van burgerschapsonderwijs uit dit handboek overgenomen. In deze derde editie vind je gloednieuwe hoofdstukken over hoe je maatschappelijk uitdagende onderwerpen behandelt, hoe je je schoolcultuur voor burgerschap in kan zetten en wat er qua professionele cultuur nodig is, naast de laatste ontwikkelingen vanuit wetgeving, praktijk en wetenschap.

Leeswijzer

Met dit boek kun je op systematische wijze aan je burgerschapsonderwijs werken. Wij denken dat dat een duurzame manier is om burgerschapsonderwijs te ontwikkelen, maar je kan het ook op geheel eigen wijze aanpakken, het boek als naslagwerk hanteleren en een hoofdstuk lezen wanneer je wat met het onderwerp wil. Daarom hebben we de hoofdstukken zo geschreven dat je ze ook afzonderlijk kunt lezen.

Ben je een burgerschapscöördinator? Dan is het hele boek relevant. Aangezien je primair verantwoordelijk bent voor het ontwikkelen van burgerschapsonderwijs is hoofdstuk 3 voor jou extra van belang. Ben je een schoolleider? Lees dan in ieder geval de hoofdstukken 3 en 9. Ben je een leraar? Dan is vrijwel elk hoofdstuk relevant. Ben je vooral geïnteresseerd in het ontwikkelen of het geven van beter burgerschapsonderwijs, dan raden wij je de hoofdstukken 6 en 7 aan.

Heb je nog vragen? Of wil je iets met ons delen? Neem dan gerust contact met ons op door naar info@bureaucommonground.nl te mailen.

